

Het democratische consolidatieproces in 'discussie'

Het democratische consolidatieproces in Indonesië aan de hand van het accentverschil in theoretisch kader tussen Diamond en Schedler

Bachelorproject Vergelijkende Politiek 2012 – 2013 – 2^e versie

Scriptiebegeleider: Dr. O.B.R.C. van Cranenburgh

Marit Oosters

0947121

17-06-2013

Woorden: 8722

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Theoretisch kader	4
Democratische consolidatie volgens Diamond.....	5
Democratische consolidatie volgens Schedler	6
Democratische consolidatie in ‘discussie’	8
Resultaten	9
De historische en huidige politieke context van Indonesië	9
Operationalisatie theoretisch kader van Diamond en Schedler	11
De ‘vermengde’ operationalisatie:.....	12
Toepassing: in hoeverre is Indonesië een geconsolideerde democratie?	13
Eliteniveau	13
Middenniveau	16
Massaniveau	20
Conclusie.....	23
Literatuur	26

Inleiding

Wanneer is een democratie nu precies geconsolideerd en hoe is het begrip democratische consolidatie het beste te operationaliseren? Zowel Diamond als Schedler heeft geprobeerd deze vraag te beantwoorden, maar trokken verschillende conclusies. Waar Diamond stelt dat van een geconsolideerde democratie pas gesproken kan worden als er een verschuiving heeft plaatsgevonden in de politieke cultuur, meent Schedler dat de consolidatie van een democratie afhankelijk is van de mate waarin er binnen een staat democratisch gedrag wordt getoond (Diamond 1999, 65; Schedler 2001, 70). Het verschil tussen Diamond en Schedler richt zich op een accent: bij het ‘meten’ van democratische consolidatie acht Diamond vooral de factor politieke cultuur noodzakelijk, terwijl Schedler zich voornamelijk richt op de factor politiek gedrag. Hoewel de ‘visies’ van Diamond en Schedler niet geheel tegenstrijdig zijn, roept het accentverschil wel een interessante discussie op. Bestaat er inderdaad een hiërarchie, zoals Schedler expliciet stelt, tussen de factoren die het democratische consolidatieproces verklaren?

Interessant is om deze discussie toe te passen op een nieuwe democratie en te onderzoeken of en in hoeverre deze democratie vanuit beide ‘invalshoeken’ een geconsolideerde democratie genoemd mag worden. Indonesië is een dergelijk voorbeeld van een nieuwe democratie op weg naar consolidatie. Dat Indonesië zich relatief snel heeft ontwikkeld tot een electorale democratie lijkt zeker¹; toch bestaan er onder analytici wisselende opvattingen over de mate waarin de democratie in Indonesië geconsolideerd is. Dit is echter niet vreemd, aangezien het niet duidelijk is welke oorzaken hieraan ten grondslag liggen. Het accentverschil tussen Diamond en Schedler zal hier hopelijk helderheid in kunnen brengen. Door onderzoek te doen naar zowel ‘het accentverschil’ als de mate waarin Indonesië een geconsolideerde democratie is, ontstaat een tweeledige doelstelling. Uit dit onderzoek moet namelijk enerzijds duidelijk worden of Indonesië, volgens het theoretisch kader van Diamond en Schedler, een geconsolideerde democratie en anderzijds hoop ik met dit onderzoek voorzichtig te kunnen concluderen of bij de boordeling van het consolidatieproces één van de twee factoren (cultuur of gedrag) te prefereren valt. De hoofdvraag in mijn onderzoek is dan ook de volgende:

In hoeverre is Indonesië een geconsolideerde democratie?

¹ <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/indonesia> (Indonesië scoort een 2,5)

Voor deze scriptie is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode, namelijk een *case study*. Hiervoor is gekozen, omdat in dit onderzoek meerdere verklarende factoren aanwezig zijn. De *case study* zal voornamelijk bestaan uit literatuuronderzoek, soms onderbouwd met bestaande cijfers uit eerder kwantitatief onderzoek over het vertrouwen in de democratie in Indonesië. In het theoretisch kader zal precies worden uitgewerkt wat Diamond en Schedler verstaan onder democratische consolidatie en zal de ‘discussie’ worden uitgelicht. Deze discussie zal overigens pas echt in ‘praktijk’ worden gebracht, wanneer het accentverschil wordt toegepast op de casus in dit onderzoek (Indonesië). Om het consolidatieproces in Indonesië te begrijpen zal ook de historische en huidige politieke context worden geanalyseerd op basis van secundaire literatuur. Naar aanleiding van de uitkomsten van het onderzoek zal in de conclusie de balans worden opgemaakt: mag Indonesië op basis van dit onderzoek een geconsolideerde democratie genoemd worden? En welke factor moet in die beoordeling doorslaggevend zijn: cultuur of gedrag?

Theoretisch kader

In de derde democratiseringsgolf kwam er in veel staten een transitieproces naar democratie op gang. Veel autoritaire regimes vielen en werden vervangen voor meer democratische besturen (Diamond 1996, 20). Het op gang brengen van een democratiseringsproces betekende echter niet direct het behouden van een democratisch regime. Sterker nog: het behouden van een democratisch regime bleek een veel grotere opgave te zijn (Schedler 1998, 91-92). Veel nieuwe democratieën waren niet in staat om het regime te institutionaliseren en vielen terug in oude regimestructuren. Hierdoor plaatsten zij zichzelf in een zogenaamd ‘grijs gebied’ tussen een autocratie en een democratie (Schedler 2001, 36-38). Toch bleken er ook staten te zijn die het democratische regime wisten te stabiliseren en te consolideren. Voor het slagen van een democratisch transitieproces is die laatste consolidatiefase misschien wel het belangrijkste. De vraag die dan ook opkomt na deze eerste conclusie is: wanneer is een democratie precies geconsolideerd en hoe is deze democratische consolidatie het beste te operationaliseren?

Zowel Diamond als Schedler heeft getracht antwoord te krijgen op deze vraag, maar trokken verschillende conclusies. Het verschil in conclusie maakt duidelijk dat het begrip ‘democratische consolidatie’ niet te vangen is in één definitie, maar bestaat uit meerdere factoren. In de hierna volgende theoretische analyse zal ‘het begrip’ democratische consolidatie vanuit zowel de visie van Diamond als Schedler uitgebreider worden

geconceptualiseerd. Dit zal uiteindelijk leiden tot het begin van de discussie waarin de verschillen en overeenkomsten worden besproken.

Democratische consolidatie volgens Diamond

Diamond beaamt dat veel nieuwe democratische regimes, na de derde democratiseringsgolf, niet in staat bleken te zijn de nieuw gevormde democratie in stand te houden. Veel van deze nieuwe democratieën zijn volgens Diamond terecht gekomen in een equilibrium (Diamond 1999, 64). In dit equilibrium is er sprake van stilstand en geen vooruitgang. Diamond stelt dat wanneer er van een eventuele terugval naar een autoritair regime geen sprake meer is, een democratie alleen ‘vooruit kan gaan’ als de democratie van binnenuit wordt versterkt. Door deze democratische versterking zal een democratie geconsolideerd raken (Diamond 1999, 64-65). Volgens Diamond bestaan er in de literatuur vele conceptuele benaderingen van het begrip democratische consolidatie en dit staat het vormen van een definitie van het concept in de weg. Diamond meent dat een tautologie vermeden dient te worden en dat de betekenis van democratische consolidatie niet verward moet worden met de consequentie ervan, namelijk een stabiele democratie (Diamond 1999, 64-65). Democratische consolidatie omvat dus volgens Diamond het uitdiepen en versterken van de democratie zodat er brede legitimiteit ontstaat voor het democratische regime.

Wat houdt deze brede legitimiteit voor het democratische regime precies in? Er is sprake van ‘legitieme democratie’ als de belangrijkste politieke actoren op zowel elite als massaniveau geloven dat de democratie het beste regime is voor de samenleving en dat er geen beter, realistisch alternatief meer te vinden is voor het democratische regime (Diamond 1999, 65). De democratie moet gezien worden als ‘*the only game in town*’, waarin democratische instituties en wetten worden geaccepteerd en nageleefd (Diamond 1999, 65). Diamond acht vooral het massaniveau van groot belang voor het slagen van de democratische consolidatie. Het volk moet de democratie accepteren als de beste staatsvorm voor de samenleving, hoe imperfect deze staatsvorm soms ook kan zijn. Hierover moet onder het volk dus, ondanks religieuze of etnische scheidslijnen in een samenleving, brede consensus bestaan. Alleen dit zorgt voor legitimiteit (Diamond 1999, 65-66).

Legitimiteit omvat echter meer dan alleen bovenstaande normatieve assumpties.

Democratische consolidatie gaat ook over ‘*habituation*’ (Diamond 1999, 65). Democratische regels en instituties moeten zo ingeburgerd zijn, dat de democratische normen en waarden moeiteloos worden nageleefd. Democratie moet gezien worden als een groot goed, waar als

dat nodig is, voor 'gevochten' dient te worden (Diamond 1999, 66). Diamond stelt wel dat alleen voor de democratie wordt 'gevochten', als er genoeg vertrouwen is in de werking van de democratie. Het volk moet naast het vertrouwen in de democratie als beste staatsvorm, ook vertrouwen hebben in de 'uitvoerders' van de democratie, de politieke elite en de politieke partijen. Bovendien moet het volk de mogelijkheid worden geboden om een bijdrage te mogen leveren aan de samenleving (Diamond 1999, 66-67). Diamond noemt een sterke en democratische *civil society* van groot belang voor democratische consolidatie. Een democratische politieke cultuur is volgens Diamond de belangrijkste factor voor het slagen van de democratische consolidatie. Anders gesteld: van een geconsolideerde democratie kan pas gesproken worden wanneer er een verschuiving heeft plaatsgevonden in de politieke cultuur.

Diamond stelt dat het consolidatieproces plaatsvindt op twee dimensies (normen en gedrag) en op drie niveaus: op 'eliteniveau' (politieke leiders), op een 'middenniveau' (politieke partijen en organisaties) en op 'massaniveau' (Diamond 1999, 67-68). Op de eerste twee niveaus is de legitimiteit naar alle waarschijnlijkheid het beste zichtbaar. Wanneer er op deze twee niveaus sprake is van weinig loyaliteit aan het democratische regime door het slecht of verkeerd naleven van de democratische regels (bijvoorbeeld door corruptie), is er sprake van deconsolidatie (Diamond 1999, 68). Op het massaniveau is een verschuiving in politieke cultuur moeilijker meetbaar, desalniettemin acht Diamond deze groep van cruciaal belang. Wanneer er vanuit het volk ruimvoldoende (ongeveer 75%) vertrouwen bestaat in de democratie en de democratische instituties is er sprake van een legitiem democratisch regime. Dit vertrouwen moet over tijd gelijk blijven (ook in crisis) en de legitimiteit van het regime dient niet actief (met geweld) in twijfel te worden getrokken (Diamond 1999, 68). Concluderend: Diamond betreft meerdere dimensies en niveaus in de operationalisatie van het begrip democratische consolidatie, maar legt een accent op de factor politieke cultuur.

Democratische consolidatie volgens Schedler

Net zoals Diamond, stelt ook Schedler dat democratische consolidatie een breed begrip is. Schedler haalt dan ook terecht in zijn artikel aan dat door de breedheid en de verschillende betekenissen die zijn toegekend aan het concept, er een 'conceptuele verwarring' is ontstaan. Volgens Schedler is het daarom noodzakelijk om tot een herordening van het concept te komen. Om tot één enkele betekenis van democratische consolidatie te komen, meent Schedler dat gekeken dient te worden naar zowel de concrete realiteit van het concept als de 'praktische taken' die door het concept uiteindelijk aangepakt dienen te worden (Schedler

1998, 92). Om tot een herordening van het concept democratische consolidatie te komen, gaat Schedler dieper in op de verschillende betekenissen van het concept. Schedler impliceert hiermee dat de betekenis van democratische consolidatie afhankelijk is van de verschillende visies die wetenschappers en theoretici op het concept hebben. Zij kunnen zowel een meer 'negatieve' als een meer 'positieve' of 'toekomst gerichte' benadering van het concept democratische consolidatie hebben (Schedler 1998, 94-95).

Wanneer wetenschappers een meer negatieve visie hebben op de democratische consolidatie, zullen zij spreken over een geconsolideerde democratie als een directe of geleidelijke terugval naar een autoritair regime vermeden is. Het vermijden van autoritaire regressie zorgt indirect voor het stabiliseren van het democratische regime (Schedler 1998, 93). Wanneer wetenschappers een meer toekomst gerichte visie hebben op het consolidatieproces, zullen zij spreken over democratische consolidatie als het 'uitdiepen' en 'compleet' maken van de democratie. In deze visie staat vooral de vooruitgang van het democratische regime centraal (Schedler 1998, 93). Onder andere Diamond conceptualiseert democratische consolidatie vanuit deze toekomst gerichte visie, zoals al is gebleken uit deze theoretische analyse. In tegenstelling tot Diamond, stelt Schedler dat de term democratische consolidatie alleen moet verwijzen naar het behouden en stabiliseren van de democratie. Volgens Schedler is een geconsolideerde democratie dan ook een democratie waarvan het zeer onwaarschijnlijk is dat het regime ooit nog in zal storten of eroderen (Schedler 2001, 66)

Hoewel Schedler met deze herordening de conceptuele verwarring rondom het concept heeft doen afnemen, leidde het consolidatiebegrip in praktijk vaak nog wel tot operationalisatieproblemen. Om tot een juiste operationalisatie van democratische consolidatie te komen, stelde Schedler zichzelf de vraag wat nu precies de zichtbare factoren ('symptomen') zijn van problemen in de democratie (Schedler 2001, 70). Op welke factoren richt men zich wanneer problemen in de democratie onder de loep worden genomen? Volgens Schedler behoort men zich dan vooral te richten op de mate waarin er democratisch politiek gedrag wordt vertoond. Schedler stelt dat wanneer politieke actoren ondemocratisch gedrag vertonen, de democratie in gevaar is. Schedler kwam tot deze conclusie naar aanleiding van zijn onderzoek naar consolidatieprocessen in Latijns Amerika. Hierin beschreef Schedler verschillende consolidatieprocessen aan de hand van drie benaderingen: *behavioral* foundation (politiek gedrag), *attitudinal* foundation (attitude/politieke cultuur) en *structural* foundation (structurele context) (Schedler 2001, 69).

Schedler merkte hieruit op dat politieke attitudes (cultuur) voorspellend kunnen zijn voor politiek gedrag, maar concludeerde uiteindelijk dat de ‘gedragsbenadering’ de andere twee benaderingen overschaduwde (Schedler 2001, 85). Vanuit deze conclusie redeneert Schedler, in tegenstelling tot Diamond, dat niet politieke cultuur de beste methode is om democratische consolidatie te operationaliseren, maar politiek gedrag. Schedler conceptualiseert ondemocratisch politiek gedrag als: ‘*de mate waarin er geweld wordt gebruikt*’, ‘*het verwerpen van verkiezingen*’ en ‘*misbruik van gezag door de politieke elite*’ (Schedler 2001, 70-71). Schedler concludeert hieruit dat in een geconsolideerde democratie ten eerste geen geweld wordt gebruikt om politieke doeleinden te bereiken (door zowel de politieke elite als groeperingen vanuit het volk), ten tweede democratische verkiezingen worden geaccepteerd en dus vrij en eerlijk worden gehouden en ten slotte er geen misbruik van gezag plaatsvindt: politieke actoren moeten zich aan de wet houden en dienen dus integer te handelen (Schedler 2001, 71-72).

Democratische consolidatie in ‘discussie’

Uit de hierboven beschreven theoretische analyse blijkt dat democratische consolidatie een moeilijk te conceptualiseren én operationaliseren concept is. Schedler stelt naar aanleiding van zijn ‘herordering’ dat onder democratische consolidatie vooral ‘behoud van het democratische regime’ moet worden verstaan. Een democratie is geconsolideerd wanneer autoritaire regressie vermeden is en het democratische regime stabiel is. Democratische consolidatie moet volgens Schedler verwijzen naar continuïteit van het regime (Schedler 1998, 100). Diamond echter wijst deze conceptualisatie van democratische consolidatie af. Diamond stelt dat wanneer democratische consolidatie gelijk wordt gesteld aan het ‘behoud van het democratische regime’, er sprake is van een tautologie. Hoewel het verschil in conceptualisatie tussen Diamond en Schedler voer is voor een discussie, ligt echter de nadruk in dit onderzoek hier niet op.

De discussie in dit onderzoek zal ‘slechts’ gevoerd worden aan de hand van een ‘accentverschil’ in operationalisatie tussen Diamond en Schedler. Immers aan de hand van dit accentverschil beoordelen Diamond en Schedler of een democratie geconsolideerd is. Waar Diamond stelt dat brede en diepe legitimiteit voor de democratie op massaniveau een voorwaarde is voor democratische consolidatie, meent Schedler dat democratische consolidatie vooral afhankelijk is van de mate waarin er binnen staat democratisch politiek gedrag wordt vertoond. Terwijl bij het beoordelen van democratische consolidatie volgens Diamond het accent ligt op een verschuiving in politieke cultuur, ligt de nadruk volgens

Schedler op de factor politiek gedrag. Het accentverschil tussen Diamond en Schedler betekent overigens niet dat er sprake is van tegenstrijdigheid. Zowel Diamond als Schedler acht beide factoren van belang tijdens het beoordelen van democratische consolidatie. Het accentverschil is dus te begrijpen als een verschil in hiërarchie. Zoals Schedler stelt: ‘de factor politiek gedrag overschaduwde de factor politieke cultuur (Schedler 2001, 85).

In hoeverre bestaat er echter een hiërarchie tussen de factoren politiek gedrag en politieke cultuur? Hoe verhouden de twee factoren zich precies ten opzichte van elkaar en in hoeverre is het mogelijk om democratische consolidatie te ‘meten’ aan een van de twee factoren afzonderlijk? Is zoals Diamond stelt, legitimiteit vanuit het volk voor de democratie de belangrijkste voorwaarde voor democratische consolidatie? Of wordt politieke cultuur overschaduwde door de mate waarin er in een land (on)democratisch gedrag wordt vertoond? Kortom: is het mogelijk om één van de twee factoren te prefereren of vullen de twee factoren elkaar juist aan? Deze ‘discussie’ rondom het accentverschil tussen Diamond en Schedler zal gevoerd worden aan de hand van een nieuwe democratie. Interessant is om te onderzoeken in hoeverre deze nieuwe democratie geconsolideerd is op basis van de factoren politiek gedrag en politieke cultuur. Zoals uit de inleiding al duidelijk werd is in dit onderzoek gekozen voor Indonesië. In hoeverre is Indonesië een geconsolideerde electorale democratie?

Resultaten

Dat het zeer leerzaam is om onderzoek te doen naar de vraag in hoeverre Indonesië precies een electorale geconsolideerde democratie is, blijkt uit het gegeven dat veel analytici het huidige regime in Indonesië maar moeilijk kunnen classificeren (Aspinall, Mietzner 2010, 1). Hoewel er onder wetenschappers overeenstemming bestaat dat Indonesië zich relatief snel heeft ontwikkeld tot een electorale democratie, bestaat er echter veel verdeeldheid over de mate waarin de Indonesische democratie geconsolideerd is. Deze verdeeldheid blijkt vooral uit de afwezigheid van een eenduidige ‘naam’ voor het politieke regime in Indonesië (Aspinall en Mietzner 2010, 1). Om te komen tot een classificatie (geconsolideerd of niet geconsolideerd) is het daarom van groot belang dat allereerst het Indonesische politieke regime en de huidige en historische politieke context wordt begrepen.

De historische en huidige politieke context van Indonesië

Na een eeuwenlang koloniaal bewind door Nederlandse overheersers, verklaarde Soekarno Indonesië op 17 augustus 1945 onafhankelijk. Hoewel de onafhankelijkheid niet direct door de Nederlandse staat werd geaccepteerd, kan de verklaring die Soekarno deed wel gezien

worden als het begin van een nieuw en onafhankelijk tijdperk. Soekarno was een inspirerend leider die een stabiele en homogene samenleving voor ogen had, maar had weinig ervaring met het opbouwen van een dergelijke nieuwe staatsvorm (Chrouh 1979, 575). Hoe vooruitstrevend Soekarno ook was, hij bleef vasthouden aan oude tradities. Soekarno was daarom ook voorstander van het patrimonialistische systeem, iets wat Indonesië tijdens het sultanisme had gekenmerkt. In deze tijd, nog voor de koloniale overheersing, genoten de sultans in Indonesië veel aanzien. Om hun positie te versterken creëerden zij een ‘wederkerig’ systeem, waar in ruil voor politieke steun, giften en functies werden verdeeld. Het op patronage gebaseerde systeem na de koloniale overheersing werd ook wel neo – patrimonialisme genoemd en leidde in veel gevallen tot corruptie (Blunt et al, 2012, 68).

De aanpak van Soekarno leidde uiteindelijk tot polarisatie in de politiek. De verdeeldheid onder de politieke elite zorgde ervoor dat de militaire macht steeds meer aan invloed won. Uiteindelijk pleegde het leger, toen de economie verslechterde en de staat zwak was, in 1965 een staatsgreep (Chrouh 2007, 20). Aan het hoofd van deze ‘nieuwe orde’ stond generaal Soeharto, de tweede president van Indonesië. Soeharto wilde net als zijn voorganger eenheid binnen Indonesië en probeerde dit met harde hand te verwezenlijken. Aan de hand van het patrimonialistische spel, wist Soeharto steun te genereren door legerofficieren en generaals economische en maatschappelijke functies te verschaffen (Chrouh 1979, 576). Daarnaast wist Soeharto de verdeeldheid onder de bevolking tegen te gaan, door systematisch (onder andere met inzet van het leger) het volk en in het bijzonder de communisten te onderdrukken. Soeharto creëerde hiermee een passieve afhankelijke massa, iets wat heeft bijgedragen aan het voortbestaan van het regime. Iets anders dat ook zeker heeft bijgedragen was de economische groei die onder het militaire bewind ontstond. Soeharto bracht vooral in de eerste jaren moderniteit en economische ontwikkeling.

Uiteindelijk viel het regime na dertig jaar in 1998. Oorzaken voor deze val deden zich voor vanaf het begin van de jaren '90. Het eerste belangrijke teken voor een eventuele opkomende verandering was de generatiewisseling die plaatsvond in het leger. Deze generatiewisseling zorgde voor een afstand tussen Soeharto en ‘zijn’ militaire macht. Als reactie hierop besloot Soeharto een meer open beleid te voeren (Chrouh 2010, 19). Deze openheid werkte echter na jaren van geslotenheid averechts. De politieke elite onder leiding van Soeharto raakte namelijk steeds meer verdeeld en deze verdeeldheid tastte de stabiliteit van het regime aan. Uiteindelijk zorgde een grote Aziatische financiële crisis voor een stroomversnelling. Soeharto werd uiteindelijk gedwongen afstand te doen in 1998 (Chrouh 2010, 20). Met de

val van het autoritaire regime werden de eerste stappen gezet naar een democratische staatsvorm. Deze transitie voltrok zich relatief snel. Na het aftreden van Soeharto, werd Habibie naar voren geschoven als derde president van Indonesië. In de omstandigheden van crisis en instabiliteit besloot Habibie, om zo het volk tevreden te houden, een radicaal democratische koers te varen (Chrouh 2010, 24).

De regering onder leiding van Habibie nam liberaliserende maatregelen. Beperkingen die waren gelegd op de media werden ingetrokken, de wet die ervoor zorgde dat er maar drie partijen mochten meedoen aan verkiezingen werd gewijzigd en de controle op het ontstaan van massaorganisaties zoals vakbonden werd losgelaten (Chrouh 2010, 24). Deze maatregelen zorgde voor meer vrijheid en voor een groot aanbod aan politieke partijen. (Smith 2009, 228) Dit laatste werd voornamelijk duidelijk in de verkiezingen van 1999 (de eerste ‘democratische’ verkiezingen sinds 1955) waar 48 politieke partijen aan meededen. De democratische partij onder leiding van Soekarnoputri (dochter van Soekarno) won de verkiezingen in 1999. Het lukte Soekarnoputri echter niet een coalitie te vormen, waardoor zij niet kon gaan regeren. Uiteindelijk werd Wahid, leider van een traditioneel islamitische partij, de vierde president van Indonesië. Hij drong aan op hervormingen binnen het leger, maar werd al snel door een corruptieschandaal afgezet. Soekarnoputri volgde hem op en stelde een anti – corruptie commissie in (Chrouh 2010, 34).

Soekarnoputri bracht echter weinig economische vooruitgang en werd dan ook in de vrije en eerlijke verkiezingen van 2004 verslagen door haar eigen minister van defensie en oud – generaal onder Soeharto, Yudhoyono. De verkiezingen van 2004 voldeden aan Huntington’s *one – turnover test* (de democratische partij versloeg immers op eerlijke wijze de partij van Soekarnoputri) (Huntington 1991, 267) en werden daarom bestempeld als vrij en eerlijk. Bovendien werd de president, tijdens deze verkiezingen, voor de eerste keer direct gekozen. De verkiezingen sloten dan ook het transitieproces naar een electorale democratie af en openen een nieuw proces naar consolidatie: een cruciale fase voor Indonesië (Ghosal 2004, 507 - 508). Aan de hand van het ‘accentverschil’ in het theoretisch kader van Diamond en Schedler zal het consolidatieproces worden geanalyseerd.

Operationalisatie theoretisch kader van Diamond en Schedler

Om te onderzoeken welke factor (cultuur of gedrag) een doorslaggevende rol speelt in het democratische consolidatieproces in Indonesië, zal in de hierna volgende toepassing systematisch per niveau (elite, midden en massa) onderscheid worden gemaakt tussen de twee

factoren. Dit wordt gedaan naar voorbeeld van Diamond, die het consolidatieproces schematisch weergaf als een proces dat plaatsvindt op drie niveaus en twee dimensies ('normen/cultuur' en 'gedrag'). Om recht te doen aan de inhoud die zowel Diamond als Schedler toekent aan deze factoren, zullen de betekenissen van gedrag en cultuur in de operationalisatie worden vermengd. Hoewel beide factoren per niveau worden onderzocht, zal op massaniveau het zwaartepunt liggen op de factor cultuur. Voor dit laatste is gekozen, omdat Diamond een verschuiving in politieke cultuur op massaniveau expliciet noemde als voorwaarde voor democratische consolidatie.

De 'vermengde' operationalisatie:

Tabel 1: 'vermengde operationalisatie Diamond (1999) en Schelder (2001)'

<u>Niveau</u>	Politieke cultuur	Politiek gedrag
Elite	Er is sprake van een democratische politieke cultuur op eliteniveau wanneer de meest significante leiders in de politiek, de publieke opinie en het bedrijfsleven geloven in de democratie als meest wenselijke staatsvorm. Zij dienen dan ook loyaal te zijn aan de regels (en instituties) van de democratie.	Democratische regels dienen te worden nageleefd en te worden beschermd. Er moet ruimte zijn voor onderlinge competitie, de politieke elite dient geen misbruik te maken van eigen gezag in de vorm van corruptie, democratische verkiezingen mogen niet worden verworpen en geweld mag niet ingezet worden om politieke doeleinden te bereiken.
Midden: <i>Politieke partijen</i>	Politieke partijen horen loyaal aan de democratie te zijn, in die zin dat zij in hun uitingen de democratie niet aantasten.	De democratische regels moeten worden geaccepteerd en ondemocratisch gedrag als fraude en corruptie is daarom verboden.
<i>Civil society</i>	Organisaties uit het maatschappelijk middenveld dienen te geloven in de democratie en horen geen ondemocratische leuzen te verspreiden.	Organisaties uit het maatschappelijk middenveld moeten op legale wijze (zonder geweld) (politieke) doeleinden bereiken.
Massa	Volgens Diamond moet meer dan 70% van de bevolking de democratie accepteren en geloven dat dit de beste staatsvorm is. Niet meer dan 15% mag geloven in een autocratisch alternatief.	De bevolking hoort via 'democratische wijze' doeleinden te bereiken (geen geweld en ook geen corruptie). Daarnaast mogen anti – democratische bewegingen geen grote achterban hebben.

Toepassing: in hoeverre is Indonesië een geconsolideerde democratie?

Eliteniveau

Politieke cultuur:

Waar Diamond op massaniveau specifieke eisen stelt aan de omvang van het vertrouwen in de democratie, meent Diamond dat op eliteniveau het vooral van belang is dat de significante politieke actoren eenzelfde visie delen: de visie dat de democratische staatsvorm *'the only game in town'* is. Hoewel deze visie niet exact meetbaar is, is volgens Diamond het geloof in de democratie op eliteniveau wel van cruciaal belang. De politieke elite heeft immers een directe invloed op de besluitvorming en is daarmee een voorbeeldfunctie voor de gehele samenleving (Diamond 1999, 66). Uit de *pancasila* (de filosofie die de basis vormt voor de Indonesische staat) blijkt, dat de consensusdemocratie gezien dient te worden als de meest wenselijke staatsvorm voor Indonesië. Hoewel Indonesië sinds de transitie naar democratie grote sprongen vooruit heeft gemaakt op democratisch vlak, zijn er toch binnen de politieke elite, scheurtjes ontstaan in de overtuiging dat de democratie de meest wenselijke staatsvorm is. Deze scheurtjes zijn vooral ontstaan na de eerste vrije en eerlijke verkiezingen van 2004 en zijn voornamelijk af te schrijven op een anti – hervormingsgezinde groep binnen de politieke elite (Mietzner 2012, 210).

Sinds deze vrije en eerlijke verkiezingen is er binnen een conservatief deel van de elite de 'visie' ontstaan dat de democratie in Indonesië te ver gevorderd is en de burger onterecht te veel macht heeft gekregen (Mietzner 2012, 211). De verkiezingen van 2004 waren volgens de anti – hervormingsgezinde elite 'buitensporig democratisch' en de volgende verkiezingen moesten dus worden ingeperkt. Hoewel de anti – hervormingsgezinde elite niet direct naar buiten trad met deze overtuiging, vormden zij binnenskamers wetsvoorstellen waarin democratische hervormingen werden teruggedraaid. Met het publiekelijke maken van de eerste wetsvoorstellen voorafgaand aan de verkiezingen van 2009, gaf de anti – hervormingsgezinde elite 'officieel' aan de democratie in Indonesië te ondermijnen (Sukma 2010, 53). Met het ondemocratische statement dat het houden van democratische verkiezingen te 'duur' was geworden en dat dit uiteindelijk vooral de gewone belastingbetaler te veel geld kostte, liet de anti – hervormingsgezinde concreet weten weinig geloof te hebben in democratische instituties.

Hoewel de overtuiging van de anti – hervormingsgezinde elite niet door de gehele politieke elite in Indonesië wordt gedeeld, drukt deze conservatieve elite wel een stempel op het

algemene ‘geloof’ in de democratie van de gehele politieke elite (Mietzner 2012, 211). De leden van de anti – hervormingsgezinde elite zijn namelijk niet ‘geclusterd’, maar bevinden zich in alle politieke partijen, vooraanstaande bedrijven en overheidsinstituten. Deze heterogeniteit van de anti – hervormingsgezinde elite zorgt er enerzijds voor dat de elite moeilijk ‘aan te pakken is’ en zorgt er anderzijds voor dat de conservatieve elite via verschillende personen en kanalen de besluitvorming kan beïnvloeden (Mietzner 2012, 211). Ook president Yudhoyono lijkt door de overtuiging van de anti – hervormingsgezinde elite niet altijd in staat om het vertrouwen van de politieke elite in de democratie over te brengen op de bevolking. Hoewel de bevolking president Yudhoyono tijdens de verkiezingen van 2009 herkoos, was het vertrouwen van de bevolking in de daadkracht van de president in 2011 gedaald tot ongeveer 40%. Tijdens de verkiezingen van 2009 was dit nog 80%.²

Politiek gedrag:

Dat de anti – hervormingsgezinde elite niet alleen de overtuiging heeft dat de democratie in Indonesië te ver gevorderd is, blijkt wel uit het feit dat zij daadwerkelijk democratische hervormingen heeft teruggedraaid. Met het terugdraaien van deze hervormingen heeft zowel de anti – hervormingsgezinde groep als de gehele politieke elite ondemocratisch gedrag getoond (Mietzner 2012, 212). Het voorstel van de anti – hervormingsgezinde elite om de verkiezingen van 2009 dan ook goedkoper te maken, werd uitgevoerd. Onder leiding van president Yudhoyono werd het budget van de kiescommissie tijdens de verkiezingen van 2009 gekort. Ook na de verkiezingen van 2009 deed de anti – hervormingsgezinde elite pogingen om de invloed van de kiescommissie te doen afnemen. Zo werden wetsvoorstellen ingediend om delen van de kiescommissie te laten bestaan uit politici van een aantal politieke partijen. Heel bewust werd slechts gekozen voor politici van een aantal politieke partijen, waardoor een onevenwichtige kiescommissie zou ontstaan. Deze aantasting van de neutraliteit van de kiescommissie zorgde voor veel kritiek vanuit de *civil society* (Mietzner 2012, 213).

Ook op decentraal niveau wist de anti – hervormingsgezinde elite door te dringen. De democratische hervorming die ervoor zorgde dat lokale gouverneurs direct worden gekozen, moest worden teruggedraaid. Gouverneurs zouden niet direct maar indirect moeten worden gekozen door het provinciale parlement. Een van de voorstanders van dit idee was de oud-

²<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/1789207/2011/01/06/Belastingmaffia-kan-zijn-gang-weer-gaan.dhtml>

gouverneur van West – Sumatra (Gamawan Fauzi), die ironisch genoeg in 2005 zelf direct was gekozen. Gamawan Fauzi en andere significante politici geloofden dat een groot deel van de Indonesische bevolking te slecht was opgeleid om ‘direct’ te kunnen stemmen (Mietzner 2012, 214). Al deze bovenstaande uitingen zijn in de visies van Diamond en Schedler vormen van ondemocratisch gedrag en druisen in tegen de regels en instituties die voor een democratie van groot belang zijn. Een andere vorm van ondemocratisch gedrag dat de legitimiteit van de democratie in Indonesië aantast, is corruptie. Dit komt in Indonesië nog steeds voort uit patrimonialistische verhoudingen, waardoor het sterk verweven is met de Indonesische cultuur (Webber 2006, 415).

Door deze verwevenheid én de decentralisatiewet die met de transitie naar democratie is ingevoerd, is corruptie maar moeilijk uit te bannen en komt het nog steeds op grote schaal voor (Freedman en Tiburzi 2012, 136). Toch is door de eerste vrouwelijke president van Indonesië, Soekarnoputri, een anti – corruptie commissie in het leven geroepen om corruptiepraktijken aan te pakken. De commissie is echter weinig effectief, omdat het zich enerzijds te veel richt op individuele corruptieschandalen en anderzijds systematisch door de anti – hervormingsgezinde elite wordt ondermijnd (Freedman en Tiburzi 2012, 137). Ook president Yudhoyono lijkt niet altijd boven de ondermijning van de anti – corruptiecommissie te staan en laat hiermee zien ondemocratisch te handelen. In 2009 diende zich een situatie aan waar president Yudhoyono bij betrokken raakte. Een politieagent maakte openbaar dat twee leden van de anti – corruptiecommissie omkoopbaar bleken. Ondanks dat de politieagent dubieus bewijs hiervoor had verzameld, keerden delen van het parlement en de regering zich tegen de anti – corruptiecommissie. Ook Yudhoyono bezweek onder deze druk en schorste de twee leden onmiddellijk. Uiteindelijk kwam er vanuit de media steeds meer bewijs dat dit incident vooropgezet plan was en werd de zaak gestopt.

Nieuws rondom het ontdekken van corruptieschandalen en de gevolgen daarvan halen ook vaak de internationale media. Zo werd in de Nederlandse dagbladen bekend dat een jonge Indonesische jongen na het ontdekken en openbaar maken van een corruptieschandaal door de top van de Indonesische politie werd gevolgd en mishandeld.³ Op geheime bankrekeningen van hoge politiefunctionarissen trof hij miljoenen aan. De mishandeling was bedoeld om de jongen het zwijgen op te leggen. Dit incident zorgde voor veel kritiek vanuit de media en het Indonesische volk, die dit voorval beschouwden als een herleving van het militaire regime.

³ ‘De etterende wond van Indonesië’, Het Parool, 27 augustus 2011

President Yudhoyono, ooit Generaal onder Suharto, beloofde de jongen dat dit incident niet ongestraft zou blijven. Toch werd ook dit incident in de doofpot gestopt. Dat de Indonesische staat slecht optreedt tegen geweld, blijkt ook uit tal van voorbeelden waarin geweld tegen minderheidsgroepen niet wordt bestraft (Davidson 2009, 305). Hoewel het religieuze geweld ieder jaar toeneemt, wordt er door zowel de politie als centrale overheid zwak opgetreden. Ook de wetgeving biedt geen bescherming: Indonesië kent een verbod op godslastering, wat het eventueel mogelijk maakt om groepen minderheden te vervolgen.⁴

Kortom: op basis van de hierboven verkregen resultaten blijkt dat er sinds de eerste vrije en eerlijke verkiezingen in Indonesië op eliteniveau minder geloof en vertrouwen is in de democratie als meest wenselijke staatsvorm. Dit is vooral te danken aan de visie die een anti – hervormingsgezinde groep heeft op de democratie in Indonesië. Deze visie drukt een stempel op de hele politieke elite. Dit laatste is vooral zichtbaar in de voorbeelden van ondemocratisch gedrag op eliteniveau. Zo staat president Yudhoyono namelijk niet altijd boven de ondermijning van de democratie door de anti – hervormingsgezinde elite en is de omvang van corruptie groot.

Middenniveau (politieke partijen)

Politieke cultuur:

Wat betreft het ‘middenniveau’ wordt er in dit onderzoek een onderscheid gemaakt tussen politieke partijen en *civil society*. Dit, omdat zich hier enerzijds een verschil voor doet in rolopvatting en zich anderzijds een verschil lijkt voor te doen in de mate van steun aan de democratische staatsvorm. Politieke partijen kunnen in een democratie een vooraanstaande rol vervullen, wanneer zij de verschillende meningen uit het volk vertegenwoordigen. Immers politieke partijen vormen in een democratie de schakel tussen politiek en publiek. In het consolidatieproces van een nieuwe democratie kunnen politieke partijen helpen een democratisch systeem te ontwikkelen waar, door eerlijke competitie, publieke functies worden verdeeld (Sebastian 2012, 463). De vraag is nu of de politieke partijen in Indonesië hun schakelfunctie uitvoeren en bijdragen aan een evenwichtig, democratisch politiek klimaat.

Hoewel Indonesië sinds de transitie naar democratie beschikt over een competitief systeem waarin verschillende politieke partijen ‘strijden’ om de gunst van de kiezer, worden politieke partijen door zowel het volk als media en *civil society* gezien als corrupt, weinig effectief en

⁴ ‘Religieus geweld Indonesië neemt ieder jaar toe’, NRC Handelsblad, 1 maart 2013.

bovenal geïsoleerd van de samenleving (Aspinall en Mietzner 2010, 8). Slechts 44,3 % van de ondervraagden uit een onderzoek van de Aziatische Barometer uit 2006 gaf aan vertrouwen te hebben in de Indonesische politieke partijen. Dit is echter niet vreemd, aangezien een onderzoek van de anti – corruptiecommissie uitwees dat de meeste corruptieschandalen zich voordoen binnen de politieke partijen in het parlement (45% van de corruptiepraktijken) (Freedman en Tiburzi 2012, 138). Bovendien hebben parlementsleden weinig gedaan om dit beeld te veranderen: arrestaties vanwege het niet integer handelen komen nog steeds op grote schaal voor. Ook is er vanuit het volk kritiek op de uitoefening van de vertegenwoordigende taak en bestaat er binnen politieke partijen nog altijd strijd om macht (Aspinall en Mietzner 2010, 9).

Een ander ‘gevaar’ dat de steun vanuit de politieke partijen in de democratie aantast, is het gegeven dat veel politieke partijen (vooral de grote politieke partijen zoals de democratische partij (PD), de partij voor rechtvaardigheid en welvaart (PKS) en de Golkar) nog steeds bestaan uit legerofficieren en generaals uit de tijd van Soeharto. Het lijkt voor de politieke partijen niet eenvoudig om zich te ontdoen van deze ‘militaire’ invloeden.⁵ Hoewel de meeste politieke partijen nadrukkelijk aangeven democratisch te zijn door zich op de *pancasila* te baseren, zou het vertrouwen van de bevolking in de politieke partijen waarschijnlijk worden vergroot als de politieke partijen meer afstand doen van de militaire macht (Webber 2006, 398). Op dit moment lijkt de keuze voor veel kiezers ten opzichte van het autoritaire bewind weinig veranderd.

Politiek gedrag:

Hoe gedragen de politieke partijen zich nu werkelijk? De nadruk zal in dit hoofdstuk voornamelijk liggen op de vier grote partijen in Indonesië: de PD (democratische partij), de PKS (partij voor rechtvaardigheid en welvaart) de Golkar (oude partij van Soeharto), en de PDIP (seculiere democratische partij onder leiding van Soekarnopurti). De huidige politieke partijen in Indonesië zijn in te delen via de ‘socio – economische dimensie’ en de ‘islamitisch – seculiere’ dimensie. Hoewel de partijen dus wel voortkomen uit een bepaalde ideologie, worden ze tegenwoordig steeds meer gekenmerkt als catch – all partijen (Sebastian 2012, 465). Vooral de democratische partij, de partij van de huidige president en de PKS richten zich steeds meer op alle lagen van de bevolking. Deze benadering zorgt er volgens sommige

⁵ Alles draait om drie oud – generaals’, Algemeen Dagblad, 7 juni 2009

analytici echter wel voor dat de democratie wordt ondermijnd: deze benadering biedt de kiezer geen duidelijke keuze meer (Sebastian 2012, 466). Een partij die deze keuze nog wel biedt is de PDIP (seculiere partij). Deze partij is namelijk meer diepgeworteld in de samenleving en heeft vast gehouden aan de seculiere ideologie van haar achterban. (Sebastian 2012, 467).

Niet alleen de catch – alle benadering van de politieke partijen, maar ook veelheid aan corruptie door politieke partijen zijn indicaties van ondemocratisch gedrag. Voorbeelden hiervan zijn de pogingen die door parlementsleden zijn ondernomen om de anti – corruptiecommissie af te zwakken (Freedman en Tiburzi 2012, 138). Dit ook naar aanleiding van de uitkomsten van het onderzoek door de anti – corruptiecommissie waaruit bleek dat de meeste corruptieschandalen plaatsvonden in het parlement. Dat de politieke partijen ook steeds meer publiekelijk laten weten dat zij bij corruptiepraktijken betrokken zijn, is een extra indicatie van ondemocratisch gedrag. Het toegeven van betrokkenheid bij corruptie betekent namelijk dat men bewust democratische beginselen negeert en niet democratisch handelt (Freedman en Tiburzi 2012, 138). Een voorbeeld hiervan is een oud – parlements lid van de democratische partij die bewust en publiekelijk een gerechtelijk verzoek indiende tegen de anti – corruptiecommissie, op het moment dat hij zelf, door die commissie, werd verdacht van een groot corruptieschandaal (Freedman en Tiburzi 2012, 138).

Om het bovenstaande iets te nuanceren, moet wel opgemerkt worden dat de politieke partijen in Indonesië ook vooruitgang hebben geboekt. Er is in vergelijking met de eerste jaren na de transitie naar democratie minder sprake van geweld door leden van de politieke partijen (Aspinall en Mietzner 2010, 9) De politieke partijen zijn ‘gematigder’ geworden, wat betekent dat zij conflictsituaties tegenwoordig oplossen door te onderhandelen en niet door het gebruik van geweld (Aspinall en Mietzner 2010, 10). Concluderend kan worden gesteld dat de politieke partijen in Indonesië nog een ‘democratiseringsproces’ te ondergaan hebben. Om het vertrouwen te vergroten zullen de politieke partijen integer moeten gaan handelen en zich steviger moeten gaan vestigen in de samenleving.

Middenniveau (*civil society*)

Politieke cultuur:

Wanneer de politieke partijen meer aan vertrouwen winnen en zichzelf beter vestigen in de samenleving, zullen zij ook beter contact maken met organisaties uit de sterk ontwikkelde *civil society* in Indonesië. Waar de Indonesische bevolking weinig vertrouwen heeft in de

eigen politieke elite en de politieke partijen, bestaat er veel vertrouwen in het maatschappelijk middenveld (non – gouvernementele organisaties) (Aspinall en Mietzner 2012, 13). Volgens Diamond is een bloeiende *civil society* van groot belang voor het versterken van de democratie (Diamond 1999, 65). De hoop van de anti – hervormingsgezinde elite om met het terugdraaien van de democratische hervormingen ook bij de *civil society* het geloof in de democratie te doen afnemen, is niet uitgekomen. Ironisch genoeg gaven juist deze ondemocratische hervormingen, de *civil society* een ‘boost’ om op de democratische weg door te gaan (Aspinall en Mietzner 2010, 13). De rol van de *civil society* is echter door toedoen van de anti – hervormingsgezinde elite wel iets veranderd: de *civil society* is een steeds meer verdedigende rol gaan spelen. Toch blijft de *civil society* (vooral in samenwerking met de media) geloven in de democratie en werkt zij als een katalysator voor de democratie (Aspinall en Mietzner 2010, 13).

Politiek gedrag:

Naast de overtuiging dat de democratie de meest wenselijke staatsvorm is, handelen de organisaties binnen de *civil society* hier ook naar. Voorbeelden zijn talloze campagnes tegen de plannen van de regering om de macht van de kiescommissie te reduceren. Onder andere de *centre of electoral reform (cetro)* plaatste in die tijd een effectieve *slogan*: ‘speler en scheidsrechter tegelijk, is dat mogelijk?’ (Mietzner 2012, 217). Ook de media lieten naar aanleiding van de plannen van de politieke elite van zich horen. De Jakarta Globe publiceerde in 2010 een onderzoek waaruit naar voren kwam dat 62% van de 2500 respondenten van mening was dat politici niet thuishoorden in een onafhankelijke kiescommissie⁶. Dat deze campagne is gehoord, bleek wel uit het feit dat president Yudhoyono in een toespraak liet weten dat het idee om politici deel uit te laten maken van de kiescommissie misschien een inschattingsfout was. Dat de campagne gehoord was, geeft aan dat de *civil society* inderdaad effectief blijkt. Bovendien gebruiken de organisaties uit de *civil society* nauwelijks tot geen geweld om hun doeleinden te bereiken, wat betekent dat zij op legale wijze de politieke elite van ‘commentaar’ voorzien. Hiermee vertonen zij ook democratisch gedrag (Aspinall en Mietzner 2010, 12).

Kortom: de *civil society* in Indonesië bewijst enerzijds geloof in de democratie te hebben en anderzijds in staat te zijn om op democratische (legale) wijze druk op de politieke elite uit te

⁶ ‘Keep Indonesia’s Political Parties Out of Poll Bodies: Survey’, Jakarta Globe, 3 oktober, 2010.

oefenen. Hoewel de rol van de *civil society* door toedoen van de anti – hervormingsgezinde elite is veranderd, betekent dit niet dat de invloed van de *civil society* is afgezwakt.

Massaniveau

Politieke cultuur:

Zoals al eerder aangegeven zal op massaniveau het accent voornamelijk liggen op de factor politieke cultuur. Diamond stelt dat er sprake is van legitimiteit voor de democratie als ongeveer 70% van de bevolking gelooft dat de democratie de beste staatsvorm is voor het land. De Aziatische barometer doet onderzoek naar zowel het absolute vertrouwen in de democratie onder de Indonesische bevolking als het relatieve vertrouwen (in vergelijking met andere landen) in de democratie (Diamond 2010, 35). Door de Aziatische barometer is onderzoek verricht naar de vraag hoe de inwoners van een aantal Oost – Aziatische landen hun democratie beoordelen. De inwoners beoordelen hun democratie op een schaal van 1 tot 10, waarbij 1 staat voor ‘weinig democratisch’ en 10 staat voor ‘erg democratisch’. De Indonesische bevolking evalueerde hun democratie gemiddeld als een 7⁷, wat in vergelijking met de andere landen in dat onderzoek relatief hoog was (Diamond 2010, 37).

De Indonesische bevolking gaf in ditzelfde onderzoek aan dat zij voorstander zijn van een sterk democratisch land. De Indonesische bevolking gaf dit verlangen gemiddeld een 8,5 op een schaal van 1 tot 10.⁸ Met dit ‘verlangen’ geeft de Indonesische bevolking aan de democratie als staatsvorm te accepteren en te prefereren. Wanneer de democratie echter werd afgezet tegen economische ontwikkeling, bleek dat een groter deel van de ondervraagden liever meer economische ontwikkeling ziet dan versterking van de democratie (78,9%).⁹ Deze keuze druist in tegen de specifieke voorwaarden die Diamond aan een legitieme democratie stelt. Hoewel er in Indonesië een grote tegenstelling bestaat tussen arm en rijk, meent Diamond dat het geloof in de democratie in iedere situatie overeind dient te blijven. De keuze voor meer economische ontwikkeling ten opzichte van het versterken van de democratie zou dan ook een gevaar kunnen zijn voor de democratie. Er is immers pas echt sprake van legitimiteit voor de democratie, als er niet alleen sprake is van instrumentele steun vanuit de bevolking, maar ook van intrinsieke steun (Diamond 1999, 65).

⁷ <http://www.jdsurvey.net/eab/AnalyzeQuestion.jsp> – “Satisfaction with Government and Democracy”: Q100

⁸ <http://www.jdsurvey.net/eab/AnalyzeQuestion.jsp> – “Satisfaction with Government and Democracy”: Q101

⁹ <http://www.jdsurvey.net/eab/AnalyzeQuestion.jsp> – “Democratic Legitimacy”: Q119

Hoewel de nadruk in dit onderzoek niet ligt op structurele factoren zoals economische ongelijkheid, is het in dit geval (op massaniveau) wel van belang om niet voorbij te gaan aan deze ‘onderliggende’ factor. Hoewel Indonesië zich sinds de transitie naar democratie ook op economisch gebied heeft verbeterd, blijft er in Indonesië nog steeds een groot verschil tussen arm en rijk bestaan. Uit de publieke opinie van 2006 bleek dat 36,6 % van de ondervraagden de economische situatie slecht vond. 31,3 % beschreef de economische situatie als niet goed, niet slecht. Slechts 1,5 % beoordeelde de economische situatie als ‘erg goed’.¹⁰ Bovendien gaven de ondervraagden aan dat hun economische situatie sinds de transitie naar democratie niet verbeterd is. Toch neemt de armoede onder de Indonesische bevolking sinds de transitie naar democratie ieder jaar af. In 2008 leefde nog 15,5 % van de bevolking onder de armoedegrens, in 2012 was gereduceerd tot 12 %¹¹. Misschien dient in Indonesië, volgens de theorie van Lipset, de welvaart een bepaald niveau te bereiken, voordat er (in ieder geval vanuit de bevolking) sprake is van voldoende steun voor de democratie (Lipset 1960).

In een publieke opinie is het ook belangrijk om te achterhalen wat de bevolking nu precies verstaat onder de democratie en hoe zij aankijken tegen zowel democratische als autocratische normen. In het onderzoek naar de publieke opinie uit 2006 is de betekenis van het woord ‘democratie’ ook onderzocht. De ondervraagden moesten enerzijds aangeven of ze het met een aantal autocratische alternatieven eens waren en anderzijds aangeven of ze het met een aantal democratische stellingen eens waren.¹² De autocratische alternatieven waren onder andere: ‘het leger zou het land moeten regeren’ en ‘zowel verkiezingen als de regering mogen bestaan uit één politieke partij’. Democratische normen werden in deze studie onderzocht aan de hand van een zeven puntsschaal, waar de ondervraagden moesten aangeven in hoeverre zij het eens waren met stellingen als ‘regeringsleiders kunnen gezien worden als het hoofd van de familie, de beslissingen die zij nemen, dienen we te volgen’.¹³ Volgens Diamond is vooral het afwijzen van autocratische alternatieven een indicatie van steun aan het democratische regime.

Uit de publieke opinie is gebleken dat 56% in 2006 deze autocratische alternatieven heeft afgewezen. Dit betekent dat 44% van de ondervraagden uit 2006 nog steeds in meer of mindere mate voorstander is van autocratische alternatieven. Deze uitkomst voldoet niet aan de eisen die Diamond stelt; Diamond stelt namelijk dat niet meer van 15% van de bevolking

¹⁰ <http://www.jdsurvey.net/eab/AnalyzeQuestion.jsp> - “Economic Evaluations”: Q001 en Q002

¹¹ <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC/countries/ID?display=graph>

¹² <http://www.asianbarometer.org/newenglish/publications/workingpapers/no.43.pdf>

¹³ <http://www.asianbarometer.org/newenglish/publications/workingpapers/no.43.pdf>

mag geloven dat een autocratische staatsvorm wenselijk is (Diamond 2010, 40). 47% van de ondervraagden gaf overigens aan voorstander te zijn van de democratische normen die door de Aziatische barometer werden onderzocht. Ook deze uitslag komt niet overeen met het door Diamond gestelde criterium dat 70% van de bevolking de democratie als meest wenselijke staatsvorm moet zien. Uit een ander onderzoek uit 2010 (*Lembaga Survei Indonesia*) blijkt wel dat er voldoende steun is voor de democratische staatsvorm: 75% van deze ondervraagden gaven aan dat de democratie de beste staatsvorm is voor Indonesië. Om meer betrouwbare uitspraken te kunnen doen, zal de Aziatische barometer het onderzoek naar de publieke opinie nu nogmaals dienen uit te voeren. Hierdoor zal hopelijk zichtbaar worden in hoeverre de steun voor het democratische regime onder de bevolking is toe – of afgenomen.

Politiek gedrag:

Hoewel de nadruk op massaniveau meer ligt op de factor politieke cultuur, dient om de hoofdvraag in dit onderzoek te kunnen beantwoorden, ook gekeken te worden naar de factor politiek gedrag. Een belangrijke indicatie van ondemocratisch gedrag op massaniveau is dat ondemocratische organisaties of politieke partijen (organisaties die voorstander zijn van een autoritair bestuur) een grote achterban hebben. Uit de laatste verkiezingen van 2009 is gebleken dat minder 10% van de bevolking heeft gestemd op een partij waar het publiekelijk van bekend is dat zij staan voor een vorm van autoritair bewind (Mietzner 2012, 216). Hoewel de Indonesische bevolking dus niet altijd tevreden is met de uitvoering van de democratie in hun land (onder andere door de politieke partijen), heeft dit niet geleid tot proteststemmen op anti – democratische bewegingen. Bovendien zorgt de ‘tevredenheid’ met de democratie ervoor dat de democratie door de bevolking niet tot nauwelijks met geweld in twijfel wordt getrokken. Er is echter wel een andere vorm van ondemocratisch gedrag onder de bevolking aanwezig: corruptie.

Corruptie blijft in Indonesië een groot gevaar voor democratie is niet alleen terug te vinden op het elite en middenniveau. Ook op massaniveau komt corruptie op grote schaal voor. Hoewel corruptie op dit niveau niet leidt tot grootse schandalen, ziet de bevolking het wel als een middel om politieke, maar ook alledaagse doeleinden te bereiken. Uit een onderzoek van het *centre for study and development* in Jakarta is gebleken dat 78% van de 1000 ondervraagden, corruptie ziet als een noodzakelijk middel (Robertson – Snape 1999, 590). Corruptie is zo diep geworteld in de Indonesische cultuur dat het op ieder niveau in de samenleving een aanwezig probleem blijft. Conclusies trekken over democratisch gedrag en een democratische

politieke cultuur op massaniveau is lastig. Diamond stelt niet voor niets dat op massaniveau echte conclusies pas getrokken kunnen worden na langere tijd. Toch mag wel voorzichtig gezegd worden dat de bevolking in Indonesië de democratie in zekere mate steunt (en ook democratisch gedrag vertoont), maar dat dit nog niet voldoet aan de specifieke eisen die Diamond stelt. Vooral de economische ongelijkheid en het corruptieproblemen vormen een gevaar voor de democratie.

Conclusie

De wetenschappelijke discussie in dit onderzoek, om de hoofdvraag te beantwoorden, werd gevoerd aan de hand van het ‘accentverschil’ tussen de factoren politieke cultuur en politiek gedrag. In deze scriptie is dan ook op basis van deze twee factoren, op drie niveaus (elite, midden en massa), onderzoek gedaan naar het democratische consolidatieproces in Indonesië. Om echter orde te scheppen in de veelheid aan verkregen resultaten, is het noodzakelijk deze resultaten op schematische wijze te ‘vereenvoudigen’. In het onderstaande schema staat aangegeven in hoeverre er sprake is van een democratische politiek cultuur en democratisch politiek gedrag op de drie beschreven niveaus. In hoeverre hiervan sprake is blijkt uit de hoeveelheid ‘plusjes’ of ‘minnetjes’ die naar aanleiding van de resultaten aan de drie niveaus zijn toegekend. Aan de hand van dit schema wordt zo goed mogelijk getracht de hoofdvraag in dit onderzoek te beantwoorden om zo te voldoen aan de tweeledige doelstelling van dit onderzoek.

Tabel 2: ‘overzicht resultaten democratische consolidatieproces Indonesië’

<u>Niveau</u>	Politieke cultuur	Politiek gedrag
Elite	+/-	+/-
Midden: <i>Politieke partijen</i>	-	-
<i>Civil society</i>	++	++ (rol is wel veranderd)
Massa	+/-	+/-

Uit *tabel 2* blijkt dat de Indonesische democratie nog niet geconsolideerd is. Hoewel Indonesië sinds de transitie naar democratie veel democratische hervormingen heeft gedaan, is hierin sinds 2008 (publiekelijk vanaf de verkiezingen van 2009) stilstand in ontstaan. Deze stilstand is voornamelijk het gevolg van een anti – hervormingsgezinde elite en is daarom vooral zichtbaar op het niveau van de politieke elite en de politieke partijen. Er is hierdoor op zowel het eliteniveau als op het niveau van de politieke partijen sprake van weinig steun (loyaliteit) aan het democratische regime en ondemocratisch gedrag. Hoewel het eerste misschien niet direct opvalt, blijkt dat de invloed van de anti – hervormingsgezinde ‘groep’ groot is op de gehele politieke elite. De anti – hervormingsgezinde elite lijkt moeilijk onder controle te krijgen, omdat de leden zich bevinden in alle lagen van de politieke elite. Bovendien wakkert de anti – hervormingsgezinde elite, de toch al bestaande fraudegevoeligheid in Indonesië, onder politici aan. Het gevolg is dat ondemocratisch gedrag op beide niveaus vooral voorkomt in de vorm van corruptie en fraude. Er lijkt op deze twee niveaus dan ook een verband te bestaan tussen de twee factoren.

Het feit dat er in Indonesië nog geen sprake is van een terugval naar een autoritair regime, is vooral te danken aan de sterke *civil society*. Zoals Diamond al opmerkte is een bloeiende *civil society* van grote waarde voor het in stand houden en versterken van de democratie. De *civil society* fungeert in Indonesië, meer dan de politieke partijen, als een waakhond voor de democratie. De *civil society* heeft deze positie verworven door zich goed in de samenleving te vestigen en het geloof in de democratie te houden. Dit zorgt ervoor dat er op het niveau van de *civil society*, in vergelijking met de andere niveaus, een relatief democratische cultuur bestaat. Bovendien vertonen de organisaties binnen de *civil society* democratisch gedrag, door op legale wijze hun acties uit te voeren. Ook onder de bevolking ‘lijkt’ veel steun te bestaan voor de democratie, echter nadere bestudering laat wel zien dat van een verschuiving in politieke cultuur nog geen sprake is. Er is onder de bevolking vooral sprake van instrumentele in plaats van intrinsieke steun aan de democratie. Er is dus nog geen sprake van brede en diepe legitimiteit voor de democratie. Bovendien is er ook op massaniveau ondemocratisch gedrag in de vorm van corruptie.

Wat betekenen deze conclusies voor het accentverschil in theoretisch kader tussen Diamond en Schedler? En hoe verhouden de twee factoren zich tot elkaar? Hoewel er tussen de factoren een analytisch onderscheid bestaat, zorgt dit onderscheid er echter niet voor dat de twee factoren afzonderlijk andere conclusies voortbrengen. Beide factoren wijzen namelijk op alle niveaus ongeveer dezelfde conclusie uit. De factoren lijken elkaar, bij de beoordeling van het

democratische consolidatieproces in Indonesië, zelfs aan te vullen. Schedler merkte al eens op in zijn theoretische analyse dat politieke attitudes (cultuur) ‘voorspellend’ kunnen zijn voor politiek gedrag. Ook in dit onderzoek lijkt er op alle drie de niveaus een ‘relatie’ te bestaan tussen politieke cultuur en politiek gedrag. Zo lijkt het ‘verminderde’ geloof in de democratie op het niveau van elite en politieke partijen, ook door te klinken in het politieke gedrag op deze twee niveaus. Andersom laat loyaliteit aan de democratie op het niveau van de *civil society* zien dat er op dat niveau sprake is van democratisch gedrag. Wanneer dit verband inderdaad bestaat tussen de twee factoren, is het bijna onmogelijk om deze factoren afzonderlijk van elkaar te zien.

Een keuze tussen de twee factoren lijkt na deze conclusie dan ook niet wenselijk. Toch is dit misschien een iets te ‘overhaaste’ redenering. Uit dit onderzoek is namelijk wel gebleken dat ondemocratisch gedrag sneller ‘zichtbaar’ is op alle niveaus dan een ondemocratische politieke cultuur. Ondemocratisch gedrag in de vorm van corruptie of fraude lijkt ook beter ‘meetbaar’ dan een ondemocratische politieke cultuur in de vorm van onvoldoende steun aan het democratische regime. Zo bleek op massaniveau dat er relatief veel steun was voor de democratie, toch wees nadere bestudering uit dat deze steun voornamelijk instrumenteel was en niet intrinsiek. Onderliggende structurele factoren speelden op dit niveau dus ook een rol en moesten in de conclusie dan ook zeker meegenomen worden. Bij de beoordeling van het democratische consolidatieproces zal, zo blijkt uit dit onderzoek, de factor politiek gedrag sneller ‘democratische problemen’ aan het licht brengen. Kortom: hoewel de twee factoren elkaar naar aanleiding van dit onderzoek lijken te ‘beïnvloeden’ en aan te vullen, zal bij de bestudering van het democratische consolidatieproces, de factor politiek gedrag waarschijnlijk eerder betrouwbare resultaten geven.

Literatuur

- Aspinall, Edward en Mietzner, Marcus. 2010. *Problems of Democratisation in Indonesia*. Institute of Southeast Asian Studies: Singapore.
- Blunt, et al, 2012, "Patronage Progress in Post – Soeharto Indonesia", *Public Administration and Development* 32: 64-81
- Chrouch, 1979, Patrimonialism and Military Rule in Indonesia, *World Politics*, Cambridge University Press. Pp 571 – 587
- Chrouch, 2007. *The Army and Politics in Indonesia*. Equinox Publishing: United States. Pp 20-24.
- Chrouch, H.2010. *Political Reform in Indonesia after Soeharto*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies. pp: 15-35.
- Davidson, Jamie S, 2009, "Dilemmas of Democratic Consolidation in Indonesia", *The Pacific Review* 22, 3: 293 – 310.
- Diamond, Larry, 1996, "Is The Third Wave Over?", *Journal of Democracy*, 7, 3, 20-37.
- Diamond Larry. 1999. *Developing Democracy: toward consolidation*. John Hopkins University Press: Baltimore and London.
- Diamond Larry. 2010. "Indonesia's Place in Global Democracy" in *Problems of Democratisation in Indonesia* eds. Edward Aspinall en Marcus Mietzner. Institute of Southeast Asian Studies: Singapore. pp 21-52
- Freedman, Amy en Tiburzi Robert, 2012, "Progress and Caution: Indonesia's Democracy," *Asian Affairs: An American Overview* 39:3, 131-156.
- Garschagen, Melle, 2013, "Religieus geweld Indonesië neemt ieder jaar toe", *NRC Handelsblad*: 1 maart 2013.
- Ghoshal, Baladas. 2004. "Democratic Transition and Political Development in Post-Soeharto Indonesia." *Contemporary Southeast Asia* 3: 506-529.
- Huntington, Samuel. 1991. *The Third Wave: Democratization in The Late Twentieth Century*. Oklahoma: University of Oklahoma Press. 208-280.
- Janssen, Hilde, 2009, "Alles draait om drie oud – generaals" *Algemeen Dagblad*: 7 juli 2009
- Lipset, Seymour Martin. 1960. *The Political Man: The Social Basis of Politics*. New York: Anchor Books. pp 477.
- Maten van der, Wilma, 2011, "De hervormers van toen zijn gevallen voor het grote geld: 'In restaurants ga ik in de hoek zitten, dan kan ik alles zien'. De etterende wond van Indonesië", *Het Parool*: 27 augustus 2011.
- Mietzner, Marcus. 2012. "Indonesia's Democratic Stagnation: Anti-Reformist Elites and Resilient Civil Society." *Democratization* 19 (2): 209-229.
- Sebastian, Leonard C, 2012, "Special Focus: Political Parties and Democracy in Indonesia", *South East Asia Research*: 20, 4, pp 463–472
- Schedler, Andreas, "What is Democratic Consolidation?", *Journal of Democracy*, 9,2 (1998), 91-106.
- Schedler, Andreas, "Measuring Democratic Consolidation", *Studies in Comparative International Development*, 36, 1 (2001), 66-92.
- Schedler, Andreas, "Elections Without Democracy: the Menu of Manipulation", *Journal of Democracy*, 13 (2001), 36-50.
- Sihaan, Armando 2010, "Keep Indonesia's Political Parties Out of Poll Bodies: Survey", *Jakarta Globe*, 3 oktober, 2010.
- Smith, B.C. 2009. *Understanding Third World Politics*. Palgrave Macmillan. 2009. p. 224-249.

- Sukma, Rizal, 2010, "Indonesia's 2009 Elections: Defective System, Resilient Democracy" in *Problems of Democratisation in Indonesia* eds. Edward Aspinall en Marcus Mietzner. Institute of Southeast Asian Studies: Singapore. 53 – 74.
- Robertson-Snape, Fiona, 1999, "Corruption, Collusion and Nepotism in Indonesia", *Third World Quarterly* 20 (3): 589 – 602.
- Webber, Douglas. 2006. "A Consolidated Patrimonial Democracy? Democratization in Post Suharto Indonesia." *Democratization* 13 (3): 396-420.

Websites (verwijzingen voetnoten 1, 7 t/m 15):

1. <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/indonesia>
2. <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2844/Archief/archief/article/detail/1789207/2011/01/06/Belastingmaffia-kan-zijn-gang-weer-gaan.dhtml>
7. <http://www.jdsurvey.net/eab/AnalyzeQuestion.jsp> (Survey Indonesië 2006 – "Satisfaction with Government and Democracy": Q100)
8. <http://www.jdsurvey.net/eab/AnalyzeQuestion.jsp> (Survey Indonesië 2006 – "Satisfaction with Government and Democracy": Q101)
9. <http://www.jdsurvey.net/eab/AnalyzeQuestion.jsp> (Survey Indonesië 2006 – "Democratic Legitimacy and Preference for Democracy": Q119)
10. <http://www.jdsurvey.net/eab/AnalyzeQuestion.jsp> (Survey Indonesië 2006 – "Economic Evaluations": Q001 en Q002)
11. <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC/countries/ID?display=graph>
12. <http://www.asianbarometer.org/newenglish/publications/workingpapers/no.43.pdf>
13. <http://www.asianbarometer.org/newenglish/publications/workingpapers/no.43.pdf>
14. <http://www.jdsurvey.net/eab/AnalyzeQuestion.jsp> (Survey Indonesië 2006 – "Trust in Institutions": Q008)
15. <http://www.jdsurvey.net/eab/AnalyzeQuestion.jsp> (Survey Indonesië 2006 – "Trust in Institutions": Q009)